

Мельничук О.А., Шарпатий В.Г. ПРЕДПОСЫЛКИ ВВЕДЕНИЯ ОБЩЕОБЯЗАТЕЛЬНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ В ГЕРМАНИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В.

В статье освещаются предпосылки введения государственного социального страхования в Германии. Автором анализируются институты добровольного, факультативно-обязательного и частично-обязательного страхования, раскрывается их значение для развития общеобязательного страхования.

Ключевые слова: социальное страхование, социальная защита, страховые взносы, страховые кассы.

Melnychuk O.A., Sharpatuy V.G. PRE-CONDITIONS OF INTRODUCTION OF OBLIGATORY STATE SOCIAL SECURITY IN GERMANY IN THE SECOND HALF OF XIX OF CENTURY.

In the article pre-conditions of introduction of state social security are illuminated in Germany. An author is analyse the institutes of voluntarily, optionally-obligatory and partly-obligatory insurance, their value opens up for development of obligatory insurance.

Key words: social security, social defence, insurance payments, insurance cashdesks.

УДК 94(437):32973(430)

Т.В. Піковська

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В ПРОГРАМІ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ В ПЕРШІЙ ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ (1918-1938)

Статтю присвячено дослідженню національного питання в програмі Чехословацької соціал-демократичної партії у Першій Чехословацькій республіці. Чехословацька соціал-демократична робітничка партія тривалий час була однією з найпопулярніших політичних партій у Першій Чехословацькій республіці. Основою національного питання в програмі ЧСДРП стало формування політичної чехословацької нації.

Ключові слова: Перша Чехословацька республіка, національне питання, Чехословацька соціал-демократична робітничка партія, політичні партії, політична програма, політична система, соціалістичний рух, демократія, парламент.

Однією з найсильніших і живих чехословацьких партій, була Чехословацька Соціально-Демократична Робітничка Партія (далі ЧСДРП), яка була заснована ще в 1878 р, як складова частина Австрійської соціал-демократії [1, s. 683].

Дослідженням діяльності чехословацьких соціал-демократів займалися такі чеські історики, як Я. Куклік [1], В. Цабада [2], Я. Рупнік [3], З. Карнік [4]. У їхніх працях здійснене дослідження політичного шляху ЧСДРП, від її утворення до останніх днів існування Першої ЧСР, ролі партії у формуванні політичної системи держави. Особливості політичної програми партії дослідив російський історик Е.Фірсов [5]. Діяльність чехословацьких соціал-демократів дослідив український історик І.Дзюбка [6].

Метою статті є дослідження національного питання в програмі ЧСДРП в період з 1918р. по 1938р.

Шлях до визначення соціал-демократами власної позиції в національному питанні був досить непростий. Наприкінці XIX ст. чеська соціал-демократія постала перед проблемою: досягти визнання як частини чеської політичної спільноти й при цьому не перейти до табору націоналістично орієнтованих партій [2, s. 31]. У зв'язку із загостренням національних суперечностей усередині австрійського соціально-демократичного руху, у 1897 р. з його складу виділилось шість національних партій, які зберігали між собою федеративні зв'язки. У цьому ж році соціал-демократи вперше увійшли до імперської ради; для того, щоб дистанціюватись від чеського націоналізму й підкреслити «класову солідарність», вони видали декларацію, у якій виголосили протест проти поділу імперії на національні держави: «Протестуємо проти того, щоб більшість чеського народу, пригнобленого політично, економічно й культурно, відійшла

від шляху розв'язання своїх матеріальних і духовних проблем і стала на хибний шлях побудови самостійної держави» [3, s. 27]. У декларації зазначалось, що звільнення чеського народу, як національне так і соціальне, принесе лише встановлення соціалізму [3, s. 27].

Ця декларація поклала початок утворенню двох політичних напрямків усередині чеського соціально-демократичного руху. Перший, на чолі із Б. Шмералем, працював над розбудовою такого варіанту австромарксизму, який можна було б пристосувати до чеської соціал-демократії. Другий характеризувався сильними націоналістичними тенденціями, складався, у свою чергу із декількох політичних груп серед яких найсильнішою була група Ф. Модрачека, що виступала за поєднання націоналістичних прагнень з ідеями соціалізму [3, s. 28].

У 1899 р. відбувся Брюннський з'їзд, на якому постала проблема федералізації монархії. Чехи на ньому відігравали роль арбітра між словацькими соціалістами, прихильниками культурної національної автономії та австрійськими, які виступали за збереження монархії й збереження єдності соціал-демократії в межах однієї партії [2, s. 35].

Зрештою, було прийнято рішення про включення в Брюннську програму вимог «федерації народів». Концепція національної держави у програмі була замінена на концепцію «національних корпорацій», що повинні мати право на самоуправління [2, s. 36].

У розбудові цієї програми в значною мірою були використані ідеї К. Реннера і О. Бауера. Зазначимо, що Брюннська програма зберігала чинність аж до прийняття нової програми чехословацьких соціал-демократів у 1930 р. [1, s. 686].

Прийняття програми не припинило дискусії між двома політичними групами з приводу національного питання. Б. Шмераль пропонував розв'язати національне питання шляхом надання автономії кожному з народів імперії відповідно до їхнього культурного розвитку. Також він вважав за необхідне проведення децентралізації та демократизації державного управління [3, s. 27].

Із критикою ідей Б. Шмерала виступила група Ф. Модрачека, який зазначив: «необхідно протиставити етатистському і централістському соціалізму Шмерала, соціалізм національний і децентралізований» [3, s. 27]. Як зауважив Я. Рупнік, ця дискусія виходила далеко за межі національного питання і, по суті, була дискусією про майбутнє держави й соціалізму [3, s. 28].

Передумови створення спільної незалежної Чехословацької Соціал-Демократичної партії виникли під впливом Першої світової війни і лютневих подій в Росії.

Поміркована частина Чеської СДРП, яка виступала за необхідність дочекатися кінця війни і вже потім визначити власну позицію, зазнала гострої критики з боку національно орієнтованої опозиції на чолі з Ф. Модрачеком. Опозиція вимагала зміни очікувальної позиції на активну, державотворчу. У цей період у середовищі соціал-демократів набули популярності ідеї створення Дунайської федерації, серед країн якої мала зайняти своє місце й Чехословацька держава.

На конференції в Стокгольмі 26-27 червня 1917 р. ЧСДРП проголосила «Війна, що була розпочата імперіалістично-капіталістичними країнами, найближчим часом може бути завершена. Після її закінчення необхідним є самовизначення кожного народу. З огляду на це, бажаємо, щоб наш чеський народ утворив самостійну Чехословацьку державу в рамках Дунайської федерації. Прагнемо, аби в цій державі дійшли політичного об'єднання всі представники чеського народу, а також словаки» [1, s. 687].

ЧСДРП утворилась шляхом об'єднання Чеської Соціал-Демократичної Робітничої партії зі Словацькою Соціал-Демократичною Робітничою партією в Угорщині. Після виникнення ЧСР ССДРП розірвала всі відносини із Угорщиною й привітала створення нової держави чехів і словаків [1, s. 685]. На з'їзді ССДРП 25 грудня 1918 р. у Липтовському Св. Микулаші лідер партії Е. Леговський проголосив про приєднання до чеських соціал-демократів [1, s. 685].

25-27 грудня 1918 р. у Празі відбувся 12-й з'їзд Чеської СДРП, який остаточно підтвердив об'єднання двох партій під назвою Чехословацька Соціал-Демократична Робітничка Партія (ЧСДРП) [1, s. 686]. Її лідером став Б. Шмераль. Також на з'їзді йшла мова про об'єднання з іншими соціалістичними партіями, зокрема із Чеською Соціалістичною Партією. Проте згоди з цього питання так і не було досягнуто.

Виникнення ЧСР партія схарактеризувала як «здійснення національно-визвольної частини нашої програми» [1, s. 686]. Після виборів у червні 1918 р. ЧСДРП здобула 30% голосів і стала однією з найсильніших партій [1, s. 688].

Позицію ЧСДРП не лише в організаційних, а й в ідеологічних питаннях мав визначити 12-й з'їзд. Головним питанням з'їзду стало визначення завдань у новій республіці. Єдності серед соціал-демократів не було. У середині партії існувала опозиція, яка гостро критикувала участь ЧСДРП у владних коаліціях, визначаючи її як «відступ від інтересів пролетаріату» й вимагала вступу до Комуністичного Інтернаціоналу [3, s. 66]. Ці розбіжності зрештою призвели до відокремлення групи Ф.Модрачека, який заснував соціалістичну партію. Найбільшим ударом для соціал-демократів стало відокремлення лівої опозиції і утворення в 1921р. Комуністичної партії Чехословаччини КПЧ [1, s. 688]. З цих причин ЧСДРП утратила більше половини партійців і близько 20 мандатів.

Одним із найважливіших факторів розвитку соціалістичного руху в ЧСР була соціалістична багатопартійність. Кожна з національних меншин у ЧСР мала власну соціал-демократичну партію. Хоча соціалістична ідеологія і не відносила питання національної належності до першочергових, національне питання в Першій ЧСР позначилось на розвитку соціалістичного руху в країні. Так, незважаючи на наявність великої кількості національних соціалістичних партій визначальними стали взаємовідносини між ЧСДРП і судето-німецькою соціал-демократичною партією НСДРП(Ч).

Спроби організаційної взаємодії між двома партіями наštтовхувались на серйозні перешкоди, в основі яких був чесько-німецький національний конфлікт. Головною умовою в питанні співробітництва чеського і німецького робітничого НСДРП(Ч) вважала визнання з боку ЧСДРП насильницького характеру ЧСР і боротьби з нею.

З часом ЧСДРП знайшла своє місце в політичній системі ЧСР і стала на шлях нової політичної програми. Чеський дослідник Я. Куклік підкреслює, що свій політичний профіль партія відточила у полеміці із комуністами [1, s. 689].

Основні положення нової програми були відпрацьовані на 15-му з'їзді партії, який відбувся у квітні 1927р в Празі. Проект програми представила комісія на чолі з Й. Стівінем. З'їзд програму не прийняв, було вирішено приурочити її до 50-річчя заснування партії [4, s. 346].

У вересні 1930р. на 17-му з'їзді ЧСДРП було прийнято програму під назвою «Проголошення основ» [1, s. 689]. На початку програми зазначалось: «необхідний історичний компроміс, який поєднав би соціально-демократичну партію з її марксистським минулим, але відчинив би двері до модерного демократизму й етнічного соціалізму, який в душі засад справедливості, рівності, братерства і свободи, на основі наукового пізнання людини і суспільства, перетворить життя кожної людини в соціалістичну інституцію» [1, s. 689].

У програмі була висловлена вірність чехословацькій державі: «будемо вірні демократичному характеру республіки, її соціальній і культурній організації і відстоюватимемо самостійність чехословацької держави» [4, s. 347].

Основою розв'язання національного питання, зокрема його чехословацького складника була «необхідність визнання національних особливостей чехів і словаків із метою побудови єдиної політичної нації» [4, s. 347]. Усунути національні суперечності повинно було «зрівняння соціального й економічного рівня різних регіонів держави» [4, s. 347]. Для розв'язання німецького питання була необхідна поява «нового активізму», тобто політичних сил, які прагнуть до політичної співпраці в межах ЧСР [4, s. 347].

Офіційно це була остання політична програма ЧСДРП в Першій ЧСР. Проте 15-17 квітня 1937 р. Ф. Томашек в своєму виступі в парламентському клубі соціал-демократів представив програму під назвою «Чого хочуть соціалісти?» [4, s. 349]. У ній наголошувалась цінність демократичного устрою ЧСР і необхідність його збереження. Програма була сприйнята соціал-демократами як «заклик до нового мислення» [4, s. 349]. Після її проголошення голова партії А. Гампл неодноразово заявляв: «шлях партії не розлучний із шляхом демократії» [4, s. 349]. Ця програма виконувала роль неофіційної програми ЧСДРП до останніх днів існування Першої ЧСР.

Зауважимо, що ЧСДРП на політичній арені проявила себе як державотворча партія, яка сприяла виникненню й побудові незалежної і демократичної ЧСР. Вона була однією з найпопулярніших чеських політичних партій. При цьому ЧСДРП неодноразово намагалась налагодити співпрацю з німецькими соціал-демократами, але, невирішеність чесько-німецьких національних суперечностей завадили її успішному здійсненню.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Kuklik J. Československá sociálně demokratická strana dělnická// Jiří Maliř, Pavel Marek a kol. Politické strany.Vyvoj politických stran a hnutí v českých zemích a československu 1861-1938. I.Díl: období 1861-1938. – Brno,2005 – 1054s.
2. Cabada L. Intelektuálně a idea komunismu v Českých zemích 1900-1939. – Praha, 2000. – 197s.
3. Rupnik j. Dějiny Komunistické strany Československé. Od počátku do převzeti moci. – Praha, 2002. – 285s.
4. Kárník Z. Česke zeme v eře prvni republiky (1918-1938). Díl II Československo a české zeme v krizi a v ohrožení (1930-1935). – Praha, 2002. – 590s.
5. Фирсов Е.Ф. Опыт деократии в ЧСР при Томаше Масарике: коалиционный плюрализм (1928-1934). – М., 1997. – 201с.
6. ДзюбкоІ.С. розв'язання національного питання в народно-демократичній Чехословаччині. – К.: 1959. – 152с.

Пиковская Т.В. НАЦИОНАЛЬНЫЙ ВОПРОС В ПРОГРАММЕ ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РАБОЧЕЙ ПАРТИИ В ПЕРВОЙ ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ РЕСПУБЛИКЕ (1918-1938)

Статья посвящена исследованию национального вопроса в программе Чехословацкой социал-демократической рабочей партии в Первой Чехословацкой республике. Чехословацкая социал-демократическая рабочая партия длительное время была одной из самых популярных партий в Первой Чехословацкой республике. В основе национального вопроса в программе ЧСДРП стало формирование политической чехословацкой нации.

Ключевые слова: Первая Чехословацкая республика, национальный вопрос, Чехословацкая социал-демократическая рабочая партия, политические партии, политическая программа, политическая система, социалистическое движение, демократия, парламент.

Pikovska T.V. NATIONAL QUESTIONS IN THE PROGRAMS OF CZECHOSLOVAK SOCIAL DEMOCRATIC PARTY OF WORKERS OF THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC (1918-1938)

The article is devoted to the research of national question in the program of Czechoslovak social democratic party of workers of the First Czechoslovak Republic. Czechoslovak social democratic party of workers during long time was one of the most popular parties of the First Czechoslovak Republic. In basis of national question in the program of ČSDP was forming of political Czechoslovak nation.

Keywords: First Czechoslovak republic, national question, Czechoslovak social democratic party of workers, political parties, political program, political system, socialism, democracy, parliament.

УДК 179.7(=411.16):476 «1941/1944»

Г. Винница

УЧАСТИЕ ВЕРМАХТА В УНИЧТОЖЕНИИ ЕВРЕЙСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ВОСТОЧНЫХ ОБЛАСТЕЙ БЕЛОРУССИИ

У статті, на основі архівних документів, розглядається злочинна діяльність вермахту по знищенню єврейського населення східних областей Білорусії під час окупації (1941–1944 рр.). Аналізуються дії різних структурних підрозділів німецької армії: командування, військових частин, комендатур, команд польової поліції і жандармерії.

Ключові слова: Східна Білорусія, єврейське населення, вермахт, масове знищення.

Постановка проблемы. До настоящего времени существует необходимость научной разработки тематики Холокоста в Белоруссии. Этот вопрос истории Второй мировой войны лучше освещен в Западной Белоруссии [1]. Проблема такого же глубокого изучения темы и в Восточной Белоруссии продолжает оставаться актуальной.

Состояние научной разработки проблемы. Исследованием данной темы занимались учёные Х. Хеер, В. Курилла (ФРГ), И.А. Альтман (Россия) и Э.Г. Иоффе (Беларусь) [2]. Наиболее фундаментальной по проблеме исследования является работа немецкого историка Христиана Герлаха «Калькулированная смерть» [3]. В существующих работах рассматривается